

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Tina Roth

Åklagarens objektivitetsplikt

Fallet Thomas Quick utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Tova Bennet

Termin: HT 2019

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod	7
1.5 Material	8
1.6 Perspektiv	9
1.7 Forskningsläge	10
1.8 Disposition	10
2 ERKÄNNANDEN	11
2.1 Erkännanden som bevis	11
2.1.1 Allmänt om bevis	11
2.1.2 Bevisvärdering av erkännanden	12
2.2 Falsa erkännanden	13
3 ÅKLAGARENS ROLL	15
3.1 Objektivitetsplikten	15
3.1.1 Förundersökningen	15
3.1.2 Huvudförhandlingen	18
3.1.3 Kopplingen till EKMR	20

4	QUICK-FALLET	21
4.1	Kritik mot åklagaren i Quick-fallet	21
4.1.1	Bergwallkommissionens rapport	21
4.1.2	Podcast: Turerna kring Thomas Quick	23
4.2	Förändringsarbetet	24
5	ANALYS OCH SLUTSATSER	26
5.1	Analys	26
5.2	Slutsatser	31
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	33
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	38

Summary

In recent years, the prosecutor's duty to act objectively has received special attention due to the case of Thomas Quick. During the 90's, Quick confessed to over 30 murders, of which he was convicted for eight of them. However, all this changed in the year of 2008 when he took back his confessions. This led to a number of re-trials, where Quick eventually was cleared from all charges. Extensive criticism against the criminal proceedings has been made in both courts and the media. Against this background, the Bergwall Commission ruled that the duty to act objectively was waived in numerous cases by the prosecutor. The duty to act objectively is a fundamental principle in criminal law and forms a cornerstone in the prosecutor's role. The principle aims to guarantee the legal security for individuals and places high demands on the prosecutor.

The main purpose of this essay is to examine the prosecutor's duty to act objectively and in what way it is important for the legal security. Therefore, the thesis mainly describes the duty of objectivity. Nonetheless, acknowledgments are also dealt with briefly. Moreover, the essay investigates the Bergwall Commission's report and what it has led to. The thesis is characterized by a legal security perspective.

The conclusion that can be drawn from the analysis is that the prosecutor's duty to observe objectivity is very far-reaching and in principle without exceptions. There is a strong connection between the duty and the individual's legal certainty. Therefore, deficiencies in complying with the duty of objectivity can have serious consequences for the legal security. Furthermore, it is stated that the Bergwall Commission's report has led to several changes within the Prosecutor's Office. Finally, the essay also discusses problems that may arise when fulfilling the duty of objectivity and possible necessary changes.

Sammanfattning

Åklagarens objektivitetsplikt har under de senaste åren blivit särskilt uppmärksammat med anledning av Thomas Quick-fallet. Under 90-talet erkände Quick ett 30-tal mord, varav han blev dömd för åtta av dem. Emellertid förändrades allt år 2008 när Quick tog tillbaka sina erkännanden. Detta ledde till ett antal omprövningar, där han så småningom blev friad från samtliga åtal. I såväl domstolar som media har det framförts omfattande kritik av brottmålsprocesserna. Mot denna bakgrund fastslog Bergwallkommissionen att den lagstadgade objektivitetsplikten frångåtts i åtskilliga fall av åklagaren i Quick-fallet. Åklagarens objektivitetsplikt är en grundläggande princip inom straffprocessrätten och utgör en hörnsten i åklagarrollen. Principen syftar till att garantera rättssäkerheten för den enskilde och ställer höga krav på åklagaren.

Syftet med denna uppsats är att undersöka åklagarens objektivitetsplikt och på vilket sätt denna är viktig för rättssäkerheten. Därför redogör uppsatsen främst för åklagarens objektivitetsplikt, men även erkännanden behandlas kort. Vidare undersöks Bergwallkommissionens rapport och vad denna har lett till. Uppsatsen präglas därutöver av ett rättssäkerhetsperspektiv.

Slutsatsen som kan dras av analysen är att åklagarens skyldighet att iaktta objektivitet är mycket långtgående och i princip undantagslös. Dessutom finns det ett starkt samband mellan objektivitetsplikten och den enskildes rättssäkerhet. Därav riskerar brister vid iakttagandet av objektivitetsplikten att få allvarliga konsekvenser för rättssäkerheten. Vidare konstateras att Bergwallkommissionens rapport lett till ett flertal förändringsarbeten inom Åklagarmyndigheten. Slutligen, diskuteras även problem som kan uppstå vid uppfyllandet av objektivitetsplikten och möjliga förändringsbehov.

Förkortningar

Dir.	Kommittédirektiv
EKMR	Europakonventionen (1994:1219)
FT	Förvaltningsrättslig tidskrift
HD	Högsta domstolen
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
RåR	Riksåklagarens riktlinjer
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Sveriges största rättsskandal, en enda stor rättsröta och ett juridiskt fiasko är några av benämningarna på fallet Thomas Quick¹. Mellan åren 1993 och 2001 erkände Quick ett 30-tal mord, varav han blev dömd för åtta av dem. Redan vid den första huvudförhandlingen fanns det de som ifrågasatte hans erkännande, men med tiden växte sig kritiken större. År 2008 tog Quick tillbaka sina erkännanden och begärde så småningom resning av domarna. År 2013 blev han slutligen friad från samtliga åtal. Huruvida bevisningen varit hållbar är något som diskuterats livligt genom åren. Kritiker menar att det rört sig om falska erkännanden.²

Bergwallkommissionen fick år 2013 i uppgift att skriva en rapport³ om fallet där rättsväsendets och vårdens agerande skulle utredas. I rapporten kritiserades särskilt hur åklagaren bedrev förundersökningarna. Kommissionen framhävde vikten av objektivitetsplikten och ansåg att denna betydelsefulla hörnsten brustit.⁴ Fallet ger upphov till en mängd frågor; Hur ska åklagaren agera vid ett erkännande? Vad innebär objektivitetsplikten och vilka krav ställs på åklagaren för att uppfylla denna? Har kritiken lett till några förändringar gällande objektivitetsplikten?

Quick-fallet har lett till att åklagarens roll verkligen uppmärksammas. Trots att fallet är ensam i sitt slag är det betydelsefullt att undersöka de brister som uppdragats angående åklagarens objektivitetsplikt. Kravet på

¹ Quick var namnet Bergwall tog under åren 1993–2002. För enkelhetens skull kommer jag genomgående i framställningen använda namnet Quick.

² Råstam (2008), Dokument inifrån – Thomas Quick, *Så skapas en seriemördare*.

³ Se SOU 2015:52.

⁴ Ibid. kap. 13–14.

objektivitet är nämligen en grundläggande skyldighet för åklagaren och skälet bakom plikten är den enskildes rättssäkerhet.⁵

För en rättsstat som Sverige måste fall av falska erkännanden som lett till straffrättsliga sanktioner ses som ett misslyckande. Anledningarna till detta är många; dyrbara resurser slösas, oskyldiga utsätts för straffrättsliga sanktioner och kanske värst av allt; skyldiga går fortfarande på fri fot. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det följaktligen av stor vikt att falska erkännanden förhindras. Således är det angeläget att undersöka åklagarens objektivitetsplikt och hur denna kan tänkas skydda rättssäkerheten.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka åklagarens objektivitetsplikt. Fokus ligger på hur åklagaren ska agera vid ett erkännande för att uppfylla de krav som ställs på objektivitet. För att förstå sambandet mellan objektivitetsplikten och den enskildes rättssäkerhet kommer framställningen ta utgångspunkt i Quick-fallet och den utredning som Bergwallkommissionen genomfört. Därigenom illustrerar fallet ett exempel på hur central objektivitetsplikten är för att garantera den enskildes rättssäkerhet. Uppsatsen utreder därutöver om objektivitetsplikten kan bidra till att förhindra falska erkännanden.

För att uppnå syftet ämnar följande framställning att besvara nedanstående frågeställningar:

- 1) Vad innebär objektivitetsplikten och hur kan åklagaren uppfylla denna vid ett erkännande?
- 2) På vilket sätt är objektivitetsplikten viktig för rättssäkerheten?
- 3) Vilken kritik avseende objektivitetsplikten har framförts av Bergwallkommissionen och vad har denna lett till?

⁵ SOU 2011:45 s. 95–99.

1.3 Avgränsningar

För att behandla ämnet på ett överskådligt vis har vissa avgränsningar varit nödvändiga. Av utrymmesskäl behandlar framställningen endast erkännanden vid grova brottmål. Vidare har även avgränsningar gjorts i förhållande till bevisvärderingen av erkännanden. Då bevisfrågor hade kunnat utrymma en hel uppsats kommer framställningen fokusera på de viktigaste delarna. Vad gäller falska erkännanden sker enbart en kort redogörelse. Således utreder uppsatsen inte varför människor erkänner falskt, även om det naturligtvis hade varit intressant utifrån ett tvärvetenskapligt perspektiv.

En djupanalys görs i åklagarens objektivitetsplikt. Däremot redogör uppsatsen inte för övriga principer och regler som gäller för åklagaren i större utsträckning. Framställningen begränsas också till de fall där åklagaren agerar som förundersökningsledare, fastän det vanligtvis är polisen som initialt innehar denna roll.

Till följd av uppsatsens begränsade omfattning kommer den näst intill endast beröra svensk rätt. Emellertid redogör uppsatsen även för artikel 6 i Europakonventionen (EKMR).

De principer som tas upp angående skyddet för individens rättssäkerhet under avsnitt 1.6 är avgränsade till de mest fundamentala som därtill rymms inom ramen för uppsatsens ämne.

Ytterligare något som bör nämnas är anledningen till att uppsatsen behandlar Quick-fallet trots att det är ett äldre och unikt fall. Först ska påpekas att det inte är förrän på senare tid resning av domarna skett och sålunda även utredningen av fallet. Dessutom är fallet fortfarande uppmärksammat av media och relevant som debattämne. Quick-fallet illustrerar utöver detta viktiga brister i åklagarens objektivitetsplikt, särskilt vid falska erkännanden. Dessa brister har fått betydande konsekvenser för

den enskildes rättssäkerhet. Därtill har Bergwallkommissionens kritik lett till vissa förändringsarbeten inom Åklagarmyndigheten, vilket också visar på fallets fortsatta relevans. Mot bakgrund av Quick-fallet kommer uppsatsen därför redogöra för Bergwallkommissionens kritik av åklagarens bristande objektivitet. Därutöver kommer kritik från juridiska fakultetens podcast tas upp.

1.4 Metod

I syfte att genomföra arbetet utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv⁶ präglas uppsatsen av en rättsanalytisk metod. Även den rättsdogmatiska metoden kommer tillämpas vid de mer deskriptiva avsnitten.

Den rättsdogmatiska metoden fokuserar på att fastställa gällande rätt utifrån rättskälleläran som består av lagtext, praxis, förarbeten och doktrin.⁷ På så sätt syftar den rättsdogmatiska metoden till att svara på frågor som rör *de lege lata*⁸. Att enbart utgå från denna metod innebär att utrymmet för fri argumentation blir begränsat.⁹

Däremot erbjuder en rättsanalytisk metod en större omfattning av material som normalt inte omfattas av rättskälleläran, såsom myndighetspraxis, statistisk och material från andra vetenskaper. Möjligheten att kunna använda sig av annat material gynnar för övrigt en nyanserad analys där rätten kan kritiserars utifrån diverse principer och värderingar. Metoden innebär även ökade möjligheter för en diskussion om *de lege ferenda*^{10,11}.

Eftersom uppsatsen kommer analysera rätten utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv och även använda material som inte inkluderas i

⁶ Se avsnitt 1.6.

⁷ Nääv & Zamboni (2018) s. 21.

⁸ ”Vad lagen är”.

⁹ Sandgren (2018) s. 48–49.

¹⁰ ”Vad lagen borde vara”.

¹¹ Sandgren (2018) s. 50–52; Nääv & Zamboni (2018) s. 36–37.

rättskällevärdet är således en rättsanalytisk metod mest lämpad att användas för detta arbete.

1.5 Material

Uppsatsens huvudsakliga material består av de traditionella rättskällorna, det vill säga lagtext, förarbeten, praxis samt doktrin. Utöver detta har uppsatsen även berört myndighetsyttranden och beslut från bland annat Justitieombudsmannen (JO) och Åklagarmyndigheten, dokumentärer, podcasts samt forskning från en rättspsykolog. Kritik kan riktas mot vissa källor, som exempelvis dokumentärer och podcasts. Dessa används dock endast som komplement till övrigt material.

Gällande förarbeten utgår framställningen i huvudsak från SOU 2011:45 och SOU 2015:52. Bergwallkommissionens betänkande, SOU 2015:52, är en av statens offentliga utredningar men inte riktigt en rättskälla i dess vanliga bemärkelse eftersom det inte lett till något lagförslag. Emellertid får betänkandet anses skildra rättsläget på ett rättvisande sätt och utreder därtill Quick-fallet på ett objektivt och förutsättningslöst sätt.

För att beskriva rätten mer ingående har ovanstående material kompletterats med relevant litteratur på området. Litteraturen har valts ut med noggrannhet och stor omsorg för att på ett så neutralt sätt som möjligt kunna skildra rättsläget. I syfte att möjliggöra en avslutande kritisk analys används både litteratur och vetenskapliga artiklar som hjälpmedel. På så sätt skildrar uppsatsen olika åsikter och tendenser, vilket i sin tur bidrar till en öppenhet. Främst har uppsatsen utgått från nyare verk. I de fall där litteraturen varit av en äldre upplaga har informationen kontrollerats noggrant.

1.6 Perspektiv

För att kunna analysera uppsatsens innehåll kommer ett rättssäkerhetsperspektiv tillämpas. Perspektivet används som ett verktyg för att kunna föra en kritisk diskussion i uppsatsens sista kapitel. Nedan sker en kort redogörelse av skyddet för rättssäkerheten.

Rättssäkerhet är en central del av en rättsstat och syftar till att skydda enskilda från bland annat godtyckliga ingrepp från samhället.

Rättssäkerheten är skyddad genom en mängd olika lagbestämmelser och principer. Några av de mest fundamentala principerna inom straffrättsprocessen är objektivitetsplikten, rätten till en rättvis rättegång, oskuldspresumtionen samt kontradiktionsprincipen.¹²

Objektivitetsplikten behandlas grundligt i uppsatsens tredje kapitel och kommer därför inte redogöras för här. Rätten till en rättvis rättegång stadgas i art. 6 EKMR. Principen innebär en garanti för att upprätthålla rättssäkerheten och för att tillförsäkra var och en möjligheten att få sina rättigheter prövade av en domstol. Av artikeln följer att rättegången ska vara rättvis, offentlig, inför en oavhängig och opartisk domstol samt ske inom skälig tid.¹³ Vidare är oskuldspresumtionen reglerad i art. 6.2 EKMR. Innebörden av denna princip är att var och en som anklagats för ett brott ska betraktas som oskyldig till dess att motsatsen har bevisats.¹⁴ Slutligen ska nämnas kontradiktionsprincipen. Principen är inte uttryckligen reglerad i någon lag, men den innefattas dock i begreppet ”rättvis rättegång” i art. 6 EKMR enligt Högsta domstolens (HD:s) praxis. Kontradiktionsprincipen innebär att ingen får dömas ohörd. Därför måste varje part ha möjlighet att få kännedom om samt bemöta allt material i målet.¹⁵

¹² JK (2009) s. 56–61.

¹³ Se art. 6 EKMR.

¹⁴ Se art. 6.2 EKMR.

¹⁵ Se NJA 2006 s. 394.

1.7 Forskningsläge

Det finns en del relevant forskning inom ramen för uppsatsens ämne. Åklagarens objektivitet har på senare tid utretts inom Åklagarmyndigheten. Det pågår nämligen ett förändringsarbete med syfte att förstärka åklagarens roll. Även i en rad offentliga utredningar behandlas ämnet. Värt att nämnas är SOU 2011:45 och SOU 2015:52. Beträffande litteratur kring åklagarens objektivitetsplikt har bland annat Bring, Diesen, Ekelöf och Heuman legat i framkanten. Dessutom har Lindberg publicerat ett par tidskriftsartiklar om åklagarrollen. För övrigt är litteratur beträffande åklagarrollen begränsad.

I fråga om falska erkännanden är forskningen knaper. Emellertid har den isländske rättspsykologen Gudjonsson forskat en hel del på området. Vidare uppmärksammades falska erkännanden särskilt i Quick-fallet. Det är ett välkänt fall som undersökts av många inflytelserika personer. Till exempel bör nämnas journalisterna Hannes Råstam och Dan Josefsson samt den före detta Justitiekanslern (JK) Göran Lambertz.

1.8 Disposition

Framställningen är indelad i fem kapitel. Inledningsvis behandlar framställningen en introduktion till ämnet med fokus på Quick-fallet och frågor som uppstår till följd av fallet. Efter detta inledande kapitel behandlas såväl sanna, som falska erkännanden. Därefter följer en grundlig redogörelse för objektivitetsplikten hos åklagaren. Vidare i kapitel fyra behandlas kritiken mot åklagaren i Quick-fallet samt det förändringsarbete som inletts. Slutligen förs en avslutande analys, utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv, av det redovisade materialet. Här diskuteras framför allt åklagarens objektivitetsplikt och dess betydelse för den enskildes rättssäkerhet. Även Bergwallkommissionens kritik analyseras och möjliga förändringsbehov tas upp.

2 Erkännanden

I förarbetena till rättegångsbalken (RB) definieras ett erkännande som ”parts vidgående att en för honom ofördelaktig faktisk omständighet föreligger”.¹⁶ Inom processrätten innebär ett erkännande att en part accepterar att domstolen grundar sin dom på de faktiska omständigheter som åberopats av motparten.¹⁷

Erkännandet kallades tidigare för ”bevisens drottning”¹⁸ eftersom det ansågs utgöra fullt bevis och hade högre bevisvärde än alla andra bevis.¹⁹ På så sätt hade erkännandet en stor betydelse för åklagarens bevisning.²⁰ Till följd av dess höga bevisvärde hade rättsväsendet förr i tiden stora problem med falska erkännanden. Därför börjades det redan under medeltiden att ställas krav på erkännandet.²¹ Idag finns det reglerat i 35 kap. 3 § RB.

2.1 Erkännanden som bevis

2.1.1 Allmänt om bevis

I svensk rätt gäller enligt 35 kap. 1 § RB den fria bevisprövningens princip. Innebörden av principen är att rätten står fri att bedöma bevisvärdet hos den framlagda bevisningen samt att det inte finns några restriktioner för vilka bevismedel som får nyttjas.²² Åklagaren väljer således fritt vilka bevismedel denne anser vara lämpliga. Beviskravet i brottmål har bestämts genom HD:s praxis och brukar uttryckas med att det ska vara ”ställt utom rimligt tvivel”.²³ Det är åklagaren som har bevisbördan för att beviskravet är

¹⁶ SOU 1938:44 s. 380.

¹⁷ Melin (2008) s. 122.

¹⁸ Även kallat ”Regina probationum”.

¹⁹ Forssman (1997) s. 85 & s. 94.

²⁰ Ekelöf, Edelstam & Heuman (2009) s. 75.

²¹ Forssman (1997) s. 119.

²² Diesen (1993) s. 7 f.

²³ Beviskravet formulerades av HD för första gången i NJA 1980 s. 725.

uppfyllt.²⁴ Dessutom har åklagaren en objektivitetsplikt, fastställd i 23 kap. 4 § RB, vilket uppsatsen återkommer till i kapitel 3. Enligt 46 kap. 4 § 2 stycket RB har domstolen även ett utredningskrav i brottmål. Motivet bakom paragrafen är den åtalades rättssäkerhet.²⁵ Rätten ska därför göra en bedömning av utredningens robusthet så att målet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver.²⁶

2.1.2 Bevisvärdering av erkännanden

Som tidigare nämnts regleras erkännanden vid brottmål i 35 kap. 3 § 2 stycket RB. Bestämmelsen lyder enligt följande:

*Är saken ej sådan som i första stycket sägs, pröve rätten med hänsyn till omständigheterna, vilken verkan parts erkännande må äga som bevis.*²⁷

Av stadgandet framgår att rätten ska pröva vilken verkan erkännandet har. Följaktligen har erkännandet enbart betydelse som bevisfaktum och är därför inte bindande för rätten.²⁸ Rätten ska därtill pröva erkännandet med hänsyn till omständigheterna i målet. För att ett erkännande ska kunna leda till en fällande dom måste domstolen först försäkra sig om att det inte finns något som pekar i annan riktning.²⁹

I processkommissionens betänkande från år 1926 framhölls att ett erkännande är ämnat att användas som ett medel för domaren att avgöra vad som är riktigt i målet. Processkommissionen påpekade dock att frivilliga erkännanden generellt sätt är ägnade att kraftigt påverka domarens uppfattning.³⁰ Sålunda tillskrivs erkännanden alltså ofta ett högt

²⁴ Forssman (1997) s. 99 f.

²⁵ Se Fitger: Rättsbalken – en kommentar (Zeteo), kommentar till 46 kap. 4 § RB; SOU 2013:17 s. 477 f.

²⁶ Se 46 kap. 4 § 2 stycket RB.

²⁷ Se 35 kap. 3 § 2 stycket RB.

²⁸ Ekelöf (1992) s. 53. Se även NJA 1967 s. 611.

²⁹ Forssman (1997) s. 101.

³⁰ SOU 1926:32 s. 256.

bevisvärde.³¹ Trots att ett erkännande ska prövas som vilket annat bevis ses det enligt Ekelöf än idag som ”bevisens drottning”.³²

Vid grövre brott ställs ett högre krav på utredningens robusthet och att erkännandet kan stödjas av andra omständigheter.³³ Vid bevisvärderingen av en utsaga är det därmed av stor vikt hur pass detaljerad den är samt om den stöds av andra bevisuppgifter, som exempelvis teknisk bevisning.³⁴ Enbart ett blankt erkännande utan stöd i annan bevisning bör således inte kunna utgöra tillräcklig bevisning för en fällande dom vid grov brottslighet.³⁵

2.2 Falska erkännanden

Ett falskt erkännande innebär att en person erkänner en brottslig handling denne faktiskt inte har begått. Anledningarna till att någon erkänner falskt kan vara många. Den isländske rättspsykologen Gisli H. Gudjonsson har delat in falska erkännanden i tre olika psykologiska typer; frivilliga falska erkännanden, framtvingade medgörliga falska erkännanden samt framtvingade internaliserade erkännanden. Dessa skiljer sig åt genom exempelvis huruvida personen har utsatts för press samt om personen vet om att denne inte har begått brottet eller verkligen tror sig ha begått det.³⁶ Dessutom finns det särskilda riskfaktorer för falska erkännanden. Exempelvis är det vanligare att personer som lider av en psykisk sjukdom, är unga eller har missbruksproblematik erkänner falskt.³⁷

Det är naturligtvis oerhört svårt, om inte omöjligt, att uppskatta frekvensen av falska erkännanden.³⁸ Enligt en studie av Gudjonsson och Sigurdsson

³¹ Forssman (1997) s. 116.

³² Ekelöf (1992) s. 54.

³³ SOU 1938:44 s. 380.

³⁴ Schelin (2007) s. 88 ff.

³⁵ Forssman (1997) s. 130 ff. Se även SOU 1938:44 s. 380.

³⁶ Gudjonsson (2003) s. 193 f.; Forssman (1997) s. 120.

³⁷ <<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=406&artikel=5606555>> (besökt 2019-11-22).

³⁸ Forssman (1997) s. 120.

från år 1994 angav 12 % av de intagna i fängelser på Island att de erkänt falskt någon gång. Studien får dock tas med en nypa salt då den utfördes via en självrapport.³⁹

Det kanske mest uppmärksammade fallet om falska erkännanden i Sverige är Thomas Quick.⁴⁰ Bergwallkommissionen kritiserade i sin rapport de olika aktörerna i fallet för att i för hög utsträckning ha accepterat Quicks erkännanden.⁴¹

³⁹ Gudjonsson (2003) s. 176.

⁴⁰ Se avsnitt 1.1 för mer information om Quick.

⁴¹ SOU 2015:52 s. 579.

3 Åklagarens roll

I svensk rätt brukar åklagarens arbetsuppgifter delas in i tre huvudområden; vara förundersökningsledare vid en förundersökning enligt 23 kap. 3 § 1 stycket RB⁴², fatta beslut om åtal ska väckas, samt att agera som part vid en rättegång. Ett av skälen till att åklagaren för talan i domstol är för att upprätthålla den akusatoriska principen.⁴³ Principen innebär att rätten ska förhålla sig opartisk och inte föra in något material i processen. Det betyder att den svenska brottmålsprocessen kännetecknas av ett tvåpartsförhållande, bestående av åklagaren och försvaret, som var för sig ska presentera sin bevisning.⁴⁴ I sin myndighetsutövning och sitt beslutsfattande är åklagaren väldigt självständig, vilket i sin tur innebär ett personligt ansvar för de beslut som fattas.⁴⁵

För att garantera rättssäkerheten för den enskilde finns det ett antal regler och principer som åklagaren måste beakta. En av de mest grundläggande är objektivitetsplikten.⁴⁶

3.1 Objektivitetsplikten

3.1.1 Förundersökningen

Objektivitetsplikten under förundersökningen finns stadgad i 23 kap. 4 § RB⁴⁷ och är en av hörnstenarna i den svenska straffprocessrätten. Principen innebär en plikt för åklagaren, och även andra som är delaktiga i brottsutredningen, att vara objektiv och neutral i sin yrkesutövning. Sålunda måste åklagaren beakta såväl omständigheter som talar till den misstänktes

⁴² Med undantag för enklare mål.

⁴³ Bring & Diesen (2009) s. 81; Ekelöf & Edelstam (2002) s. 70 & s. 182.

⁴⁴ SOU 1992:61 s. 269; NJA 1990 s. 542.

⁴⁵ Lindberg, FT (2000) s. 43.

⁴⁶ SOU 2011:45 s. 95.

⁴⁷ Notera att objektivitetsprincipen även finns lagstadgad i 1 kap. 9 § Regeringsformen (RF). Den gäller för domstolar och offentlig förvaltning.

fördel som till dennes nackdel. Lägg märke till att detta även gäller vid ett erkännande.⁴⁸

Syftet med principen är att garantera rättssäkerheten för den enskilde. Eftersom åklagaren ska tillvarata det allmännas intresse är det av stor vikt att ingen blir oskyldigt dömd samt att målsäganden får upprättelse. Objektivitetsprincipen är särskilt betydelsefull i ett land som Sverige där det inte finns någon neutral part som kontrollerar brottsutredningens bedrivande.⁴⁹

Vidare ska åklagaren i sin yrkesutövning medverka till objektivt riktiga och välavvägda domar. Det innebär att åklagaren hela tiden måste vara uppmärksam på det faktum att den misstänkte eventuellt är oskyldig. Av denna orsak ska allt material som pekar i denna riktning också undersökas och bevaras, oavsett om det uppfattas vara av ringa betydelse.⁵⁰ Därmed är åklagaren även förpliktad att bedriva utredning för försvarets räkning.⁵¹ Den misstänkte och dennes försvarare har enligt 23 kap. 18 § 1 stycket RB rätt att kontinuerligt ta del av vad som har förekommit vid förundersökningen. Dessutom har försvaret rätt att begära kompletteringar av utredningen.⁵² Det nyss nämnda brukar kallas för att åklagaren har en redovisningsplikt, respektive utredningsplikt.⁵³

Objektivitetsprincipen ställer också krav på en allsidig, bred och förutsättningslös brottsutredning. För att kunna bedriva utredningen brett måste utredaren ha ett öppet sinne och inte stirra sig blind på en viss hypotes.⁵⁴ Av detta skäl måste alternativa hypoteser och motbevis undersökas redan vid ett tidigt skede i brottsutredningen. I annat fall finns det en risk för att utredaren instinktivt utgår från den ursprungliga

⁴⁸ Heuman (1952) s. 121–122; SOU 2011:45 s. 95–96.

⁴⁹ Bring & Diesen (2009) s. 67; SOU 2011:45 s. 95–99.

⁵⁰ Ekelöf & Edelstam (2002) s. 73; Heuman (1952) s. 122–126.

⁵¹ Bring & Diesen (2009) s. 67.

⁵² SOU 2011:45 s. 99.

⁵³ Ibid. s. 123.

⁵⁴ SOU 2015:52 s. 42.

hypotesen.⁵⁵ Även om det finns en utredningsskyldighet gällande alternativa hypoteser finns det enligt förarbeten en gräns för hur långt denna sträcker sig. Det är varken samhällsekonomiskt försvarbart eller möjligt rent resursmässigt att utreda alla teoretiskt tänkbara hypoteser.⁵⁶

Skyldigheten att utreda möjliga hypoteser gäller tillika vid fall där den misstänkte har bekänt ett brott eller en omständighet. Däremot kan ett erkännande få betydelse för omfattningen av utredningskravet och därmed också bevisläget. Erkännandet måste i sådana fall stödjas av en hållbar utsaga. Endast ett blankt erkännande alternativt en helt osannolik berättelse har således ett mycket lågt bevisvärde, eller till och med helt obefintligt.⁵⁷

Något som lagts märke till de senaste åren är risken för konfirmeringsbias i utredningsarbetet. Det är ett allmänmänskligt fenomen som är väldigt vanligt förekommande. Fenomenet betyder att man är benägen att vara uppmärksam på information som bekräftar sin hypotes. Av detta följer att information som är tvetydig tenderar att tolkas på det sätt som ger stöd för sin egen övertygelse. Tvärtom förbises sådan information som kunnat utgöra motbevis.⁵⁸

För att kunna leva upp till de krav som ställs på objektivitet är det av stor vikt att åklagaren inte engagerar sig för djupt i utredningsarbetet under förundersökningen. Genom att åklagaren får distans till utredningsarbetet blir det således enklare att kritiskt granska och bedöma utfallet av utredningen. Enligt den f.d. överåklagaren Gunnel Lindberg bör åklagaren dessutom se upp för att utveckla ett alltför stort personligt engagemang för enskilda personer och ärenden.⁵⁹

⁵⁵ SOU 2011:45 s. 117 & s. 124.

⁵⁶ Ibid. s. 124–125.

⁵⁷ Ibid. s. 125–126.

⁵⁸ SOU 2015:52 s. 42.

⁵⁹ Lindberg, SvJT (1997) s. 203.

När väl förundersökningen är avslutad ska åklagaren besluta om åtal ska väckas. Vid denna bedömning måste åklagaren värdera det som kommit fram under förundersökningen på ett objektivt sätt för att se om det kan räcka för en fällande dom. Av detta följer att åklagaren inte får låta sin subjektiva övertygelse om skuldfrågan vara utslagsgivande.⁶⁰

3.1.2 Huvudförhandlingen

Trots att 23 kap. 4 § RB enligt sin ordalydelse endast föreskriver att en förundersökning ska bedrivas objektivt, anses den likväl gälla både före och efter förundersökningen.⁶¹ År 2016 förtydligades dock detta genom 45 kap. 3 a § RB som stadgar att åklagaren ska bedriva sitt arbete objektivt även efter det att ett åtal har väckts. Trots att detta redan ansetts gälla är förtydligandet betydelsefullt eftersom objektivitetsprincipen torde vara särskilt reglerad i alla stadier av den brottsbekämpande verksamheten.⁶²

Bakgrunden till förändringen är det tillsynsprojekt om rättssäkerheten i brottmål som JK påbörjade år 2004.⁶³ Projektet syftade till att undersöka rättssäkerheten. Rapporten från JK redogjorde för ett antal brister ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Bland annat belystes svagheter i objektivitetsplikten vid brottsutredningar. Projektet ledde till ett kommittédirektiv där regeringen föreslog att reglerna som gällde för de brottsutredande myndigheterna skulle ses över.⁶⁴ Detta utmynnade så småningom i Förundersökningsutredningens slutbetänkande där förslaget om en ny paragraf lades fram i syfte att trygga den enskildes rättssäkerhet.⁶⁵ Även Bergwallkommissionen anslöt sig till detta förslag.⁶⁶

⁶⁰ Heuman (1952) s. 123–126.

⁶¹ SOU 2011:45 s. 95–96 & s. 105; Bring & Diesen (2009) s. 74.

⁶² Prop. 2015/16:68 s. 35.

⁶³ Se JK (2006).

⁶⁴ Dir. 2009:35 s. 2–4.

⁶⁵ Se SOU 2011:45.

⁶⁶ SOU 2015:52 s. 637–639.

Trots det starka kravet på objektivitet är det enligt JO naturligt att en åklagare under en huvudförhandling främst riktar in sig på de omständigheter som kan leda till en fällande dom. Detta eftersom åklagaren redan fattat beslut om att väcka åtal och således också bestämt sig angående skuldfrågan. Emellertid förutsätts det att åklagaren ska vara objektiv även under rättegången för att på så sätt undvika att någon döms utan skuld. Det nyss nämnda är enligt JO särskilt viktigt i mål där den tilltalade inte biträds av en försvarare.⁶⁷

Något som diskuteras i förarbeten är om objektivitetskravet får en reducerad betydelse i utredningar där den misstänkte biträds av en försvarare och om denne därför tar över ansvaret för att belysa sådant som talar till den misstänktes favör. Detta mot bakgrund av att det åligger försvararen att tillvarata den misstänktes intressen. Av SOU 2011:45 framgår att kravet på objektivitet inte påverkas av att det finns en försvarare. Därav följer att åklagarens skyldighet att utreda och tillvarata material som gynnar den misstänkte sålunda kvarstår. För övrigt främjar detta synsätt bäst den enskildes rättssäkerhet då en försvarares resurser är avsevärt mer inskränkta än utredarens.⁶⁸ Åklagaren är även skyldig att ingripa i de fall där den misstänktes försvarare försummat sin uppgift att tillvarata den misstänktes intressen. Objektivitetsplikten innebär därmed långtgående skyldigheter för åklagaren.⁶⁹

Riksåklagaren lade år 2014 fram nya etiska riktlinjer som skulle tydliggöra åklagarens roll. Bland annat framhölls det särskilda ansvar som åklagaren bör ta vid fall där den misstänkte själv inte verkar för sitt försvar. I dessa situationer bör åklagaren särskilt belysa sådana omständigheter som annars skulle uppmärksammas av försvararen.⁷⁰

⁶⁷ JO 2007/08 s. 90–92; Madstedt (Karnov), kommentar till 45 kap. 3 a § RB.

⁶⁸ SOU 2011:45 s. 130–131.

⁶⁹ Ekelöf & Edelstam (2002) s. 73–74.

⁷⁰ RåR 2014:1. Se även SOU 2015:52 s. 639–640.

3.1.3 Kopplingen till EKMR

En av orsakerna till att det redan tidigare ansetts funnits ett krav på objektivitet under hela processens gång är kopplingen till art. 6 EKMR. Artikelns föreskriver rätten till en rättvis rättegång⁷¹. För att ge principen ett verkligt innehåll måste somliga rättigheter tillerkännas den tilltalade. Utan dessa nödvändiga rättigheter hade det varit svårt för den tilltalade att försvara sig tillräckligt väl. En av dessa är sålunda objektivitetsprincipen.⁷²

Det finns dessutom ett tydligt samband mellan objektivitetsplikten och oskuldspresumtionen i art. 6.2 EKMR.⁷³ Oskuldspresumtionen innebär som bekant att en person ska betraktas som oskyldig till hens skuld lagligen har fastställts. Således korresponderar detta med objektivitetspliktens krav på att exempelvis undersöka alternativa hypoteser och vara neutral. Därtill kan nämnas att åklagarens fulla bevisbörda i brottmål härstammar från oskyldighetspresumtionen.⁷⁴

⁷¹ Brukar betecknas som *fair trial*.

⁷² JO 2007/08 s. 91–92.

⁷³ Se avsnitt 1.6 för mer information om oskuldspresumtionen.

⁷⁴ SOU 2011:45 s. 110–113.

4 Quick-fallet

Quick-fallet är som tidigare nämnts en juridisk rättsskandal som lett till att åklagarens roll uppmärksammas. Fastän det är ett unikt fall som förhoppningsvis aldrig kommer upprepas, ger det ändå en indikation på de strukturella bristfälligheter som existerar inom rättsväsendet.⁷⁵

4.1 Kritik mot åklagaren i Quick-fallet

4.1.1 Bergwallkommissionens rapport

I såväl domstolar som media har det framförts omfattande kritik av brottmålsprocesserna i Quick-fallet. Kritiken har rört sig bland annat om hur åklagaren bedrev förundersökningarna.⁷⁶ Detta ledde så småningom till ett kommittédirektiv där Bergwallkommissionen fick i uppgift att utreda och redovisa rättsväsendets och vårdens agerande i brottmålsprocesserna. Uppdraget bestod i att undersöka om det förkommit strukturella brister och om det fanns ett behov av förändringar.⁷⁷ I syfte att säkerställa den enskildes rättssäkerhet mot svagheter i systemet tillsattes därför Bergwallkommissionen.⁷⁸

Bergwallkommissionens arbete utmynnade så småningom i en rapport, SOU 2015:52, där kommissionen bland annat ansåg att åklagaren brustit i sin objektivitetsplikt. Notera att kommissionen underströk att man ska vara aktsam med att dra generella slutsatser utifrån ett enskilt fall, särskilt vid ett så sällsynt fall som Quick-fallet.⁷⁹

Inledningsvis konstaterade kommissionen att det funnits brister i hur förundersökningarna bedrevs. Bland annat ansåg kommissionen att

⁷⁵ Se SOU 2015:52.

⁷⁶ Dir. 2013:107 s. 2.

⁷⁷ Ibid. s. 1.

⁷⁸ Ibid. s. 3.

⁷⁹ SOU 2015:52 s. 18.

förundersökningarna inte uppfyllde det krav som ställs på en bred och förutsättningslös utredning. Alternativa händelseförlopp uppmärksammades inte av åklagaren. Det faktum att detta inte undersöktes gjorde att utredningen i första hand koncentrerade sig på att söka efter bevis som bekräftade Quicks skuld.⁸⁰ Således konstaterade kommissionen att utredningen inte beaktat de omständigheter som talade för att Quick var oskyldig.⁸¹ I rapporten fastslogs att det funnits flera omständigheter i utredningen som var och en för sig borde skapat tvivel angående huruvida Quick talade sanning eller inte. Trots det nyss nämnda ledde det inte till ett utvidgat perspektiv på skuldfrågan.⁸²

Vidare påpekade Bergwallkommissionen att en stor brist i utredningen var att de tongivande aktörerna bibehöll sina roller under alla brottmålsprocesser. Sålunda var det samma åklagare, förhørsledare psykoterapeut och rådgivande psykolog under hela den långa period som utredningarna pågick. Detta bidrog till utvecklandet av ett grupptänkande samt att deras initiala hypotes inte ifrågasattes.⁸³

Ytterligare en orsak till att kommissionen hävdade att åklagaren brustit i sin objektivitetsplikt var på grund av hur förundersökningsmaterialet presenterades i rätten. Svagheter i ett omfattande förundersökningsmaterial är svårt att upptäcka för en domstol. Därför är det av stor betydelse hur åklagaren väljer att lägga fram materialet. Kommissionen bedömde därav att åklagaren inte hade presenterat utredningarna på ett tillräckligt objektivt och rättvisande sätt.⁸⁴

I rapporten framhölls för övrigt att domstolsförhandlingarna inte varit kontradiktoriska till sin karaktär. Skälet till denna synpunkt grundade sig i att såväl åklagaren som försvarsadvokaten ständigt argumenterade för en

⁸⁰ Så kallad konfirmeringsbias. Se SOU 2015:52 s. 591.

⁸¹ SOU 2015:52 s. 17–21 & s. 578.

⁸² Ibid. s. 592.

⁸³ Ibid. s. 18 & s. 578.

⁸⁴ Ibid. s. 19 & s. 578–579.

fällande dom. Följaktligen ledde det till att erkännandets riktighet aldrig ifrågasattes. Kommissionen underströk av denna anledning vikten av åklagarens objektivitetsplikt vid fall där processen inte är kontradiktorisk. I annat fall mister processen den naturliga kontrollfunktion som normalt uppstår när försvaret är av annan mening än åklagaren.⁸⁵

Sammanfattningsvis framgick det av rapporten att den lagstadgade objektivitetsprincipen frångåtts i åtskilliga fall.⁸⁶

4.1.2 Podcast: Turerna kring Thomas Quick

Även Juridiska föreningen i Lund har genom en podcast av juristerna Christian Dahlman och Sverker Jönsson granskat turerna kring Quick-fallet. I podcasten håller de i huvudsak med om den bedömning som Bergwallkommissionen kommit fram till. Dahlman och Jönsson kritiserade, liksom kommissionen, utredningen för att vara präglad av konfirmeringsbias. Exempelvis framhölls att Quick ertappats med att ha ljugit om att han mördat två pojkar från Somalia eftersom dessa senare återfunnits vid liv. Detta verkade åklagaren förbise i utredningen.⁸⁷

Vidare menade juristerna att det var problematiskt att kontradiktionsprincipen blev satt ur spel. I en sådan situation måste nämligen åklagaren fylla rollen av att både vara åklagare och samtidigt kritiskt granska åtalet för att uppfylla sin objektivitetsplikt. Normalt brukar försvarsadvokaten lyfta fram den kritiska granskningen av åtalet, men i fallet var advokaten bunden av klientinstruktionen. I podcasten hävdades att ett sådant ansvar hos åklagaren är oerhört svårt att behärska.⁸⁸

⁸⁵ SOU 2015:52 s. 19, s. 578–579 & s. 639.

⁸⁶ Ibid. s. 18.

⁸⁷ <<https://www.lu.se/article/podcast-turerna-kring-thomas-quick-fallet>> (besökt 2019-11-27).

⁸⁸ Ibid.

4.2 Förändringsarbetet

I slutet av Bergwallkommissionens rapport framhölls vissa förändringsbehov. I rapporten konstaterades dock att det redan pågick lagstiftningsarbeten som förmodligen skulle lösa en del av problemen. Dessutom påpekades det att det i vissa fall inte varit frågan om några strukturella brister utan istället att enskilda individer inte beaktat reglerna i tillräckligt hög utsträckning.⁸⁹

Något som togs upp i rapporten var behovet av ett starkare skydd för objektivitetsprincipen och regleringen av åklagarens arbete. Då detta redan höll på att förändras anslöt sig därför Bergwallkommissionen till Förundersökningsutredningens förslag i SOU 2011:45 angående att reglera objektivitetsprincipen i lag såväl innan som efter en förundersökning.⁹⁰ Som nämnts i avsnitt 3.1.2 är detta numera reglerat i 45 kap. 3 a § RB.

Dessutom framhöll kommissionen risken med att låta samma åklagare ansvara för ett flertal omfattande och komplexa mordutredningar mot samma person. I rapporten påpekades dock att riksåklagaren, till följd av brottmålsprocesserna i Quick-fallet, redan hade börjat inleda ett omfattande förändringsarbete. Bergwallkommissionen lyfte bland annat fram den arbetsgrupp som fått i uppdrag att analysera huruvida det är möjligt att ha en åklagare som förundersökningsledare och en annan som beslutar i åtalsfrågan i större och komplicerade mål. Bakgrunden till denna arbetsgrupp är de risker för bristande objektivitet som uppstår när en och samma åklagare under en lång tid arbetar med ett större och komplext mål. Exempelvis uttrycktes tvivel om åklagaren i en sådan situation verkligen prövar alternativa hypoteser eller granskar tillräckligt kritiskt.⁹¹

Vidare har ”Arbetsgruppen om ett breddat perspektiv på åtalsfrågan i vissa fall” lagt fram ett förslag om att införa en rådgivande panel i vissa speciella

⁸⁹ SOU 2015:52 s. 637.

⁹⁰ Ibid. s. 638–639.

⁹¹ Ibid. s. 640.

situationer. Åklagaren ska enligt förslaget kunna inhämta synpunkter från panelen vid exempelvis beslut om väckande av åtal. Förslaget skulle enligt den nyss nämnda arbetsgruppen garantera objektivitetsprincipen och följaktligen även rättssäkerheten för den enskilde.⁹²

Ett annat exempel på ett förändringsarbete är RÅR 2014:1 som behandlats i avsnitt 3.1.2.

Det pågår således flera arbeten inom Åklagarmyndigheten för att stärka åklagarrollen och skydda objektivitetsplikten. En hel del av förändringsarbetet har varit till följd av den kritik som framförts i Quick-fallet. I ett yttrande från Åklagarmyndigheten instämde riksåklagaren därutöver i mycket av den kritik som Bergwallkommissionen framfört.⁹³

⁹² Delrapport ÅM-A 2014/0026 s. 75–83.

⁹³ Se ÅM-A 2015/1066.

5 Analys och slutsatser

5.1 Analys

Inledningsvis kan konstateras att objektivitetsplikten utgör en hörnsten i åklagarrollen. Eftersom åklagaren är en av rättens huvudaktörer och har en stark ställning i förhållande till den misstänkte är det av särskild vikt att åklagaren konstant är objektiv i sitt arbete.

Som tidigare nämnts är syftet med objektivitetsprincipen att garantera rättssäkerheten för den enskilde. Rättssäkerheten, som behandlats i avsnitt 1.6, syftar i sin tur till att skydda enskilda från exempelvis godtyckliga ingrepp från samhället. Sambandet mellan objektivitetsplikten och rättssäkerheten har illustrerats genomgående i uppsatsen, framför allt till följd av Quick-fallet. Genom fallet uppmärksammades bland annat åklagarens roll och vad en bristande objektivitet kan få för konsekvenser för den enskildes rättssäkerhet. Naturligtvis har det funnits fler anledningar till att Quick blev dömd, men åklagarens åsidosättande av objektivitetsplikten måste anses vara en stor faktor till den uppkomna situationen.

Inte heller rätten till en rättvis rättegång och oskuldspresumtionen i art. 6 EKMR kan uppfyllas till fullo utan att objektivitetsplikten har iakttagits. Anledningen till detta är att det finns en stark koppling mellan principerna. För att ge rätten till en rättvis rättegång ett verkligt innehåll måste vissa rättigheter, som exempelvis objektivitetsprincipen, tillerkännas den misstänkte. Dessutom ställer både objektivitetsplikten och oskuldspresumtionen krav på exempelvis neutralitet. Av detta följer att åklagaren måste undersöka alternativa hypoteser och inte enbart leta efter omständigheter som kan leda till en fällande dom. Därmed anser jag att objektivitetsplikten utgör en stöttepelare för att garantera rättssäkerheten.

När det gäller kravet på att undersöka alternativa hypoteser måste det kopplas till risken för konfirmeringsbias. Som tidigare antytts är konfirmeringsbias ett vanligt förekommande fenomen. För att förhindra att åklagaren endast letar efter information som stödjer hans ursprungliga hypotes är det viktigt att alternativa hypoteser undersöks i ett tidigt skede. Risken är annars att åklagaren stirrar sig blind på sitt eget antagande. Särskilt vid ett erkännande måste risken för konfirmeringsbias hos utredarna vara större eftersom ett frivilligt erkännande i allra högsta grad avser att påverka människor.

Något som kan tänkas förhindra konfirmeringsbias är att regelbundet byta ut de tongivande aktörerna, såsom åklagare och förhållsledare, vid större och komplexa mål. Bergwallkommissionen framhöll precis detta i sin rapport och menade på att det var en stor brist i Quick-fallet att låta samma åklagare ansvara för ett flertal omfattande och komplexa mordutredningar mot samma person. I en sådan situation uppstår nämligen ett grupptänkande som motverkar kritiska perspektiv. Detta väcker frågan om hur samma aktörer tillåts bibehålla sina roller under alla brottmålsprocesser. Utredningarna och processerna varade trots allt i nästan ett decennium, vilket måste anses som en väldigt lång tid för en åklagare att enbart utreda en person. Det är i en sådan situation naturligt att åklagaren får ett stort personligt engagemang och ständigt utgår från sin ursprungliga uppfattning om skuldfrågan.

Ett annat alternativ för att förhindra konfirmeringsbias och garantera objektiviteten är att åklagarens arbete delas upp i två delar; en åklagare sköter förundersökningen och en annan beslutar om åtal ska väckas. Även detta förslag tas upp i Bergwallkommissionens rapport, där kommissionen hänvisar till den arbetsgrupp som utreder denna möjlighet. Problemet är dock att åklagaren, förutom att vara objektiv, även ska vara självständig i sitt arbete vilket inte riktigt överensstämmer med denna uppdelning. Enligt min uppfattning skulle dock en sådan uppdelning vara att föredra i stora och svåra mål, särskilt vid erkännanden, för att undvika konfirmeringsbias. På så sätt kan åklagarna hjälpas åt att påpeka brister i förundersökningsmaterialet

och åtalsbeslutet. Dessutom är det viktigt att åklagaren inte engagerar sig för djupt i utredningsarbetet redan under förundersökningen. Det blir nämligen enklare att kritiskt granska och ta beslut i åtalsfrågan om åklagaren fått distans till utredningsarbetet. Därmed skulle det ovan nämnda förslaget leda till att objektivitetsplikten garanteras i större utsträckning och samtidigt förminska risken för konfirmeringsbias.

Mot bakgrund av allt som tagits upp utgör objektivitetsplikten en motvikt till förekomsten av konfirmeringsbias. Den ställer krav på att utreda alternativa hypoteser och bidrar till att motverka ensidig informationsbearbetning. Objektivitetsplikten måste därför ses som en central princip för att garantera den enskildes rättssäkerhet. Enligt min mening borde åklagare utbildas mer om konfirmeringsbias och vilka faktorer som ökar risken för detta fenomen.

Vidare ansåg Bergwallkommissionen att det funnits flera omständigheter i utredningen som var och en för sig borde skapat tvivel angående huruvida Quick var skyldig. Ett exempel som togs upp i podcasten var när Quick ertappades med att ljuga om att ha mördat två pojkar från Somalia. Det faktum att dessa återfanns vid liv borde ha lett till tvivel och ifrågasättande av Quicks erkännanden. Detta förbisågs dock i utredningen, vilket måste ses som en stor brist i åklagarens objektivitet. Förmodligen kan denna brist kopplas till utvecklandet av konfirmeringsbias och det faktum att åklagaren utredde samma person under flera år.

Ytterligare något som måste diskuteras är erkännandets ställning. Erkännandet har alltså ett högt bevisvärde, trots att det numera utgör ett bevis bland andra. Som nämnts hävdar exempelvis Ekelöf att erkännandet fortfarande kan ses som ”bevisens drottning”. I verkligheten verkar erkännandet sålunda tillskrivas ett högt bevisvärde. Då svensk rätt präglas av den fria bevisprövningens princip kan inte bevisvärdet av ett erkännande regleras på förhand. Likaså är det upp till åklagaren att välja vilka bevismedel denne anser vara lämpliga. Av dessa anledningar spelar

objektivitetsprincipen en stor roll för att kunna garantera rättssäkerheten samtidigt som den fria bevisföringens princip upprätthålls.

Att tilläggas är att desto högre värde erkännanden tillmäts, desto mer måste risken för falska erkännanden öka. Skälet till detta antagande är till följd av hur erkännandet utspelat sig genom historien. Under den period i Sverige då erkännandet stod över alla andra bevis hade rättsväsendet stora problem med falska erkännanden. Enligt min mening bör därför ett erkännande alltid kräva samverkande bevisning för en fällande dom. I synnerhet är detta av stor vikt när den misstänkte faller inom riskgruppen för falska erkännanden. Exempelvis när den misstänkte lider av en psykisk sjukdom såsom i Quick-fallet.

Trots att det i slutändan är domstolen som avgör huruvida ett erkännande ska tillmätas betydelse eller inte, måste åklagarens objektivitet under såväl förundersökningen som huvudförhandlingen anses betydelsefull för att förhindra falska erkännanden. Även om ett erkännande vid ett grovt brott i praktiken inte räcker för en fällande dom, är det av stor vikt hur åklagaren väljer att lägga fram materialet för rätten. Brister i ett väldigt omfattande förundersökningsmaterial är svårt att upptäcka för en domstol. Åklagaren måste därför presentera utredningarna på ett objektivt och rättvisande sätt, vilket åklagaren misslyckades med i Quick-fallet.

För att åklagaren ska kunna uppfylla objektivitetsplikten vid ett erkännande krävs det att åklagaren beaktar såväl omständigheter som talar till den misstänktes fördel som till dennes nackdel. Enbart ett blankt erkännande räcker således inte. Precis som tagits upp tidigare kan erkännandet dock få betydelse för omfattningen av utredningskravet. Oaktat det kvarstår den fulla bevisbördan och kravet på objektivitet hos åklagaren. Enligt min uppfattning bör åklagaren ta på sig ett större ansvar för att utreda alternativa händelseförlopp vid erkännanden, särskilt när en psykiskt sjuk eller ung person erkänner ett grovt brott.

På grund av att åklagaren har en mångskiftande yrkesroll då denne innehar tre olika roller under den rättsliga processen kan det stundom uppstå vissa intressekonflikter. Dessa tre olika roller består som bekant av att vara förundersökningsledare vid en förundersökning, fatta beslut om åtal ska väckas, samt att agera som part vid en rättegång. Således innebär det att åklagaren måste uppfylla kravet på objektivitet såväl under förundersökningen som under rättegången. Mot bakgrund av denna mångskiftande roll måste åklagaren därför ta ett stort ansvar, som ibland kan innebära svåra ställningstaganden. I synnerhet är detta problematiskt vid fall där åklagaren agerar som förundersökningsledare. Detta eftersom hen först ska samla in bevis och iaktta objektivitet, och sedan också ta ställning i åtalsfrågan med det egna insamlade materialet som underlag. Frågan är om en åklagare behärskar att göra en objektiv åtalsbedömning efter att denne först varit förundersökningsledare. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är detta bekymmersamt eftersom kravet på objektivitet är centralt för upprätthållandet av den enskildes rättssäkerhet. Inte minst på grund av att åklagaren har stora möjligheter att bedöma utgången av ett mål genom att samla in bevis och presentera det på ett visst sätt inför domstolen. Förvisso finns det oftast en försvarare som har till uppgift att motbevisa åklagarens påståenden och därmed försvara den misstänkte. Emellertid är en försvarares resurser avsevärt mer inskränkta än åklagarens. Följden blir att åklagarens objektivitetsplikt spelar en stor roll för att säkerställa att ingen blir oskyldigt dömd. Förslaget som behandlats tidigare om att införa två åklagare i stora och komplexa mål blir av dessa anledningar extra betydelsefullt.

Mot bakgrund av åklagarens starka ställning och övertag gentemot den misstänkte är försvararen en viktig aktör för att jämna ut maktförhållandet. Kontradiktionsprincipen i artikel 6.1 EKMR, som berörts tidigare, stadgar att ingen part får dömas ohörd. Försvararen intar sålunda en central roll för upprätthållande av denna princip. Emellertid måste åklagaren alltid förhålla sig objektiv, i synnerhet när den misstänkte själv inte verkar för sitt försvar.

För att koppla detta till Quick-fallet kan nämnas att domstolsförhandlingarna inte var präglade av kontradiktion eftersom både åklagaren och försvarsadvokaten ständigt argumenterade för en fällande dom. I en sådan situation måste åklagaren ta båda parter roller för att inte förlora den naturliga kontrollfunktion som uppstår när försvaret är av en annan mening. Precis som Dahlman och Jönsson kommer fram till i podcasten är det naturligtvis oerhört svårt för en åklagare att både vara åklagare och samtidigt kritiskt granska åtalet. Enligt min uppfattning bör mer press sättas på försvarsadvokaterna i en sådan situation för att belysa omständigheter som talar för den misstänktes oskuld. En annan lösning är att tillsätta ytterligare en åklagare som ska leta fram motbevis och särskilt belysa dessa i rätten.

5.2 Slutsatser

Slutsatsen som kan dras är att åklagarens skyldighet att iaktta objektivitet är mycket långtgående och i princip undantagslös. Den måste i allra högsta grad beaktas även när den misstänkte erkänner ett grovt brott.

Fallet Quick har kostat det svenska rättssystemet ofantligt mycket pengar. Som om det inte vore nog har även en person dömts för hela åtta mord för att sedan frias från samtliga åtal. Det faktum att åtalen lades ned behöver inte nödvändigtvis betyda att Quick varit oskyldig, utan endast att det inte fanns nog med bevis för en fällande dom. Det är dock ändå en indikation på att något gått väldigt fel. Ytterligare något som måste fästas avseende vid är det faktum att det går flera mördare på fri fot om Quick verkligen är oskyldig. Ett sådant scenario är absurt och sätter sannerligen åklagarens objektivitetsplikt i perspektiv.

Hur objektivitetsplikten kommer utvecklas inom de närmsta åren återstår att se. Vad vi däremot redan kan se är ett omfattande förändringsarbete inom Åklagarmyndigheten. Bergwallkommissionen har praktiskt taget fungerat

som en katalysator för de förändringar som initierats inom Åklagarmyndigheten. Mycket av förändringsarbetet går ut på att säkerställa objektiviteten, men också för att upprätthålla förtroendet för åklagarna. Kritik kan dock riktas mot en del av förändringsarbetet eftersom det i realiteten inte tillför något nytt. Istället bidrar det till förtydligandet av åklagarens uppgift. Det faktum att JK redan tidigare lyft fram svagheter i objektivitetsplikten tyder på att en större förändring måste ske.

Käll- och litteraturlförteckning

Offentligt tryck

Författningar

Europakonventionen (1994:1219)

Regeringsformen (1974:152)

Rättegångsbalk (1942:740)

Statens offentliga utredningar

SOU 1926:32 Processkommissionens betänkande angående
rättegångsväsendets ombildning – Rättegången i
brottmål

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till
rättegångsbalk (II, motiv m.m.)

SOU 1992:61 Ett reformerat åklagarväsende

SOU 2011:45 Förundersökning – objektivitet, beslag,
dokumentation m.m.

SOU 2013:17 Brottmålsprocessen

SOU 2015:52 Rapport från Bergwallkommissionen

Propositioner

Prop. 2015/16:68 Förstärkt rättssäkerhet och effektivitet i
förundersökningsförfarandet

Kommittédirektiv

Dir. 2009:35 Förstärkt rättssäkerhet och effektivitet i förundersökningsförfarandet

Dir. 2013:107 Granskning av rättsväsendet och vården med anledning av rättsprocesser som rör Sture Bergwall

Justitiekanslern

Felaktigt dömda: rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, Visby, 2006

Rättssäkerheten i brottmål: rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt, Stockholm, 2009

Justitieombudsmannen

JO 2007/08 - "Fallet Ulf"

Åklagarmyndigheten

Delrapport ÅM-A 2014/0026, Arbetsgruppen om ett breddat perspektiv på åtalsfrågan i vissa fall, *En rådgivande panel i åtalsfrågan i vissa speciella fall*

RåR 2014:1, *Etiska riktlinjer för anställda i åklagarväsendet*

ÅM-A 2015/1066, *Yttrande över betänkandet Rapport från Bergwallkommissionen (SOU 2015:52)*

Lagkommentarer

Fitger, Peter: Rättsbalken – en kommentar (Zeteo), kommentar till 46 kap. 4 § RB (besökt 2019-11-22)

Madstedt, Kent (Karnov), kommentar till 45 kap. 3 a § RB (besökt 2019-11-25)

Litteratur

Bring, Thomas & Diesen, Christian, *Förundersökning*, 4., [omarb.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2009

Diesen, Christian, *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*, Juristförl., Diss. Stockholm: Univ., Stockholm, 1993

Ekelöf, Per Olof & Edelstam, Henrik, *Rättegång H. 1*, 8., [rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2002

Ekelöf, Per Olof, *Rättegång H. 4*, 6., omarb. uppl., Norstedt, Stockholm, 1992

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars, *Rättegång H. 4*, 7., omarb. och rev. uppl., Norstedt, Stockholm, 2009

Forssman, Fredrik: ”Prövning av erkännande” i: Diesen, Christian & Björkman Johanna (red.), *Bevis[1] Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enskilda bevis*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1997

Gudjonsson, Gisli H., *The psychology of interrogations and confessions: a handbook*, Wiley, Chichester, West Sussex, England, 2003

Heuman, Maths, Lassen, Bengt & Brodin, Wilhelm (red.), *Brottets beivrande*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1952

Melin, Stefan, *Juridikens begrepp*, 3., [rev.] uppl., Iustus, Uppsala, 2007

Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 4. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2018

Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Omarb. [utg.], Norstedts juridik, Stockholm, 2007

Tidskriftsartiklar

Gunnel Lindberg, 'Om åklagareetik', Svensk Juristtidning (SvJT), 1997 (besökt 2019-11-28)

Gunnel Lindberg, 'Åklagaren sedd ur ett förvaltningsrättsligt perspektiv', Förvaltningsrättslig tidskrift (FT), 2000 (besökt 2019-12-01)

Övrigt

Kornfeldt, Torill, *Falska erkännanden ställer till problem*, Sveriges radio, 2013, <<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=406&artikel=5606555>> (besökt 2019-11-22)

Otryckta källor

Dokumentärer

Råstam, Hannes: Dokument inifrån – Thomas Quick, *Så skapas en seriemördare*, SVT, 2008

Podcasts

Dahlman, Christian & Jönsson, Sverker, *Podcast: Turerna kring Thomas Quick-fallet*, Juridiska fakulteten, Lund, 2019,

<<https://www.lu.se/article/podcast-turerna-kring-thomas-quick-fallet>>

(besökt 2019-11-27)

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1967 s. 611

NJA 1980 s. 725

NJA 1990 s. 542

NJA 2006 s. 394